

РЕСУРСИ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК

Розглядаються поняття та основні види ресурсів інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек. Визначаються перспективи й можливості ресурсного забезпечення інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек.

Ключові слова: інформаційно-аналітична діяльність бібліотек, інформаційні ресурси, технологічні ресурси, кадрові ресурси бібліотек.

Рассматриваются понятие и основные виды ресурсов информационно-аналитической деятельности библиотек. Определяются перспективы и возможности ресурсного обеспечения информационно-аналитической деятельности библиотек.

Ключевые слова: информационно-аналитическая деятельность библиотек, информационные ресурсы, технологические ресурсы, кадровые ресурсы библиотек.

In article are considered the concept and the basic kinds of resources of an information work-analytical of libraries. Prospects and opportunities of resource maintenance of an information work-analytical of libraries are defined.

Key words: an information work-analytical of libraries, information resources, technological resources, personnel resources of libraries.

Перехід передових країн світу до «суспільства знань» зумовлює різке зростання значення інформаційно-аналітичної діяльності (ІАД) бібліотек, пов'язаної зі створенням, переробкою, зберіганням, використанням та управлінням знаннями, що, в свою чергу, приводить до значних змін в організаційній, технологічній та інших складових роботи бібліотек. Так, одним з провідних напрямів ІАД бібліотек є аналітичне забезпечення процесу прийняття рішень, необхідних як для державного, так і власного організаційного управління. Перехід до суспільства знань, формування віртуальних електронних інформаційних ресурсів підводить бібліотеки до вирішення питань управління інформаційними потоками, що породжує ситуації їх аналізу та вибору дій щодо їх оптимізації, актуалізації, архівації тощо. Розвиток інформаційно-аналітичної діяльності в бібліотечній сфері зумовлюється також необхідністю оптимізації управління БСІ.

Саме тому виникає об'єктивна необхідність розглядати бібліотеки не тільки як «скарбниці знань», а науково-дослідні установи, що здатні надавати замовникам не лише необхідну управлінську інформацію, а й аналітичну та прогностичну інформаційну продукцію. Тобто поступово бібліотеки, використовуючи власний

еволюційний потенціал, мають перетворюватися на своєрідні «фабрики думки», не тільки обслуговуючи користувачів, але й утворювати нове когнітивно насичене середовище. За цих умов бібліотека має опанувати весь інтегрований технологічний цикл, що передбачає всі процеси обробки документальних масивів, починаючи з бібліографування й закінчуючи створенням бібліотекою власних інформаційних продуктів та послуг. Тобто сучасна наукова бібліотека не може обмежуватися бібліографуванням вхідного документального потоку. Вона має опановувати технології глибокої аналітико-синтетичної обробки документів, зокрема проведення інформаційно-аналітичних досліджень. Зміни в роботі бібліотек під впливом активної комп'ютеризації, впровадження автоматизованих інформаційно-бібліотечних систем, використання сучасних засобів комунікації привели до диференціації та урізноманітнення інформаційно-аналітичного продукту як результату ІАД бібліотеки. Цим та іншим проблемам присвячений значний обсяг публікацій за останній час. Так, загальні питання інформаційно-аналітичної діяльності аналізувалися в дослідженнях Г. Гордукалової, П. Конотопова, І. Кузнецова, Ю. Курносова, І. Левкіна, О. Матвієнко, І. Мелюхіна, В. Пархоменка, О. Пархоменка, В. Онопрієнка, Е. Семенюка, Г. Сілкової, Н. Слядневої, М. Сороки, С. Терещенка, М. Тихомирова, В. Чистякова. Інформаційно-аналітичний напрям у діяльності бібліотек висвітлено в працях В. Бондаренко, А. Вітушко, Н. Вітушко, О. Ворошилова, В. Горового, Т. Гранчак, І. Давидової, В. Ільганаєвої, Л. Костенка, С. Кулицького, В. Кущерця, О. Матвієнко, А. Павленко, В. Пальчук. Але проблеми ресурсного забезпечення ІАД бібліотек у вітчизняних дослідженнях окремо не розглядалися.

Метою статті є визначення стану та потенційних можливостей щодо ресурсного забезпечення ІАД бібліотек.

Відомо, що нині бібліотеки дедалі більше відчувають зростання конкуренції на ринку інформаційно-аналітичних продуктів і послуг [5], що потребує від них знаходження та широкого використання в конкурентній боротьбі власних переваг, які базуються на досвіді роботи та ресурсах, що накопичилися за тисячолітню історію існування бібліотек.

Вітчизняні фахівці [2; 5-7; 9; 11-14] зазначають, що під впливом сучасних інформаційних технологій бібліотека перетворилася на складний виробничий комплекс, що об'єднує: інформаційні ресурси; безпосередньо виробничий процес, який дає змогу забезпечити інформаційним ресурсам нову якість; інформаційну продукцію та інформаційну послугу, що є результатом функціонування бібліотеки.

Усе це зумовлює актуальність проблеми оптимізації використання в ІАД бібліотек інформаційних, організаційно-технологічних та кадрових ресурсів.

Значущість проблеми використання інформаційних ресурсів з метою виробництва інформаційно-аналітичної продукції бібліотеками визначається тим, що створювана в суспільстві інформація має бути якісною, оперативною і відповідати потребам розвитку останнього. Сам термін «інформаційні ресурси» став широко використовуватися в науковій літературі після виходу друком у середині 1980-х рр. відомої монографії Г. Громова «Національні інформаційні ресурси: проблеми промислової експлуатації» [4]. Нині цей термін широко застосовується поряд із такими поняттями як матеріальні, енергетичні і трудові ресурси (саме поняття «ресурс» визначається як запас, джерело чого-небудь). Однак і нині термін «інформаційні ресурси» не має однозначного тлумачення, незважаючи на те, що це поняття є одним із ключових у проблемі інформатизації суспільства. Зокрема, одним із найпоширеніших є таке визначення: інформаційні ресурси — це сукупність інформації, що використовується в усіх сферах людської діяльності: виробництві, науці та техніці, управлінні суспільством, яка спеціально організована й оброблена. Законом України «Про Національну програму інформатизації» інформаційний ресурс визначається як сукупність документів у інформаційних системах (бібліотеках, архівах, банках даних тощо).

Труднощі полягають у тому, що термін «інформаційний ресурс» пов'язаний з такими фундаментальними, але недостатньо чітко визначеними поняттями, як «знання», «інформація», «інформаційний процес», «когнітивний процес». Тому однією з найважливіших проблем соціальної інформатики є проблема розкриття сутності інформаційного ресурсу як форми подання знань, його ролі в соціальних процесах, а також визначення і дослідження закономірностей формування, перетворення і поширення різних видів інформаційних ресурсів у суспільстві.

Якість нової інформації визначається адекватністю відображених процесів дійсності в зіставленні зі змістом напрацьованих раніше, перевірених практикою інформаційних ресурсів. Традиційно такі ресурси зберігаються в бібліотечних, архівних, музейних установах, а також у сховищах, базах даних установ та колективів, що займаються виробництвом інформації. Вони використовуються в суспільному виробництві інформації, у процесі навчальної діяльності та для інформаційних обмінів і використання на інформаційних ринках. При цьому бібліотеки, як найдавніший соціокомунікаційний інститут, володіють не лише найбільшою,

але й найсистематизованішою часткою інформаційних ресурсів людства [2; 5-7; 9; 11; 12].

Саме бібліотечні установи відіграють важливу роль у процесі створення вітчизняного інформаційного простору. У найближчій перспективі вони можуть бути досвідченими посередниками між безмежним потоком інформації і користувачем. Це надасть можливість бібліотекам органічно вбудуватися в світову та національну інформаційні системи. Крім того, забезпечити вільний та швидкий доступ до інформації численним користувачам, створити умови для виробництва нових інтелектуальних продуктів [2].

Долучення інформаційних ресурсів до процесу інформаційно-аналітичної діяльності характеризується тим, що для управлінської сфери, політики й економіки, важливим є не стільки своєчасне ознайомлення з первинною інформацією, скільки попереднє виявлення проблемних ситуацій і прогноз розвитку подій. Необхідність в отриманні такої інформації зумовлена переходом владних структур до прогностичних форм діяльності з використанням багатоваріантних моделей розвитку подій, що потребує не просто констатації фактів для доведення тієї чи іншої тези, а системного підходу до вирішення проблеми в цілому на основі поєднання інтелектуальних здібностей людини з функціональними можливостями сучасних автоматизованих інформаційних систем [16].

Але перед бібліотеками останнім часом постала проблема ефективного використання накопичених інформаційних ресурсів у своїй діяльності, зокрема й інформаційно-аналітичній. Її вирішення потребує зосередження на оптимізації організаційно-технологічного та методичного ресурсів ІАД бібліотеки. Саме розвиток сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (зокрема Інтернету) розширив доступ бібліотек до інформаційних ресурсів, незалежно від місця їх розміщення, дозволивши навіть невеликим бібліотекам значно розширити свої можливості в задоволенні інформаційних потреб користувачів, створив передумови для перетворення бібліотек на центри інформаційно-аналітичного виробництва. Більше того, сьогодні існують різні системи аналізу інформації, що дозволяють не тільки накопичувати інформацію в електронному виді, зберігати її й забезпечувати інформаційно-довідкові завдання, але й здійснювати управління знаннями, реалізуючи процедури аналітичної обробки даних. Але, на жаль, поки що розвиток і впровадження аналітичних та експертних програм і процедур характерні більше для великих корпоративних структур сфери фінансів і торгівлі. Використання автоматизованих інформаційно-аналітичних систем у науці, освіті й інформаційній сфері здійснюється меншими темпами, що потребує від бібліотек додаткових зусиль щодо їх залучення.

Відомо, що специфіка інформаційно-аналітичної діяльності полягає в тому, що вона — елемент системи й процесу управління. Тому така діяльність є переважно прикладною, а не теоретичною, у ній існують певні обмеження в часі з підготовки матеріалів, їх повноти, достовірності, обґрунтованості, відповідальності авторів. Тому основна увага приділяється не стільки глибині й оригінальності опрацювання проблем, скільки їх оперативності й ефективності [15].

Окрім того, постійно діюче інформаційно-аналітичне виробництво у бібліотеці потребує відповідного організаційного оформлення, вибору найоптимальніших форм організації ІАД у бібліотеках, що зумовлює необхідність долучення кадрового, методичного й організаційно-технологічного ресурсів бібліотек.

Останнім часом відбулися значні зміни в організаційно-технологічній сфері діяльності бібліотек. Результатом розвитку системи суспільних запитів стали становлення й розвиток бібліотечного інформаційно-аналітичного виробництва, виникнення його нових форм — бібліотечних систем, оснований на розгалужених каналах зв'язку; електронних бібліотек, які на ринку інформаційних продуктів і послуг поступово стають конкурентами для інших його суб'єктів; спеціальних інформаційно-аналітичних служб, діяльність яких основана на використанні як бібліотечних фондів, так і ресурсів світової інформаційної мережі. Усі ці процеси сприяють створенню комфортного інформаційного середовища для користувача, активізують співробітництво бібліотечних установ [2].

Особливого значення в інформаційно-аналітичній роботі бібліотек, як й інших інформаційно-аналітичних структур, в останні десятиліття набуває використання комп'ютерних засобів. Більше того, як зазначається в [15, с. 18], значна частина вітчизняних незалежних комерційних інформаційно-аналітичних служб «еволюціонувала» з фірм, що спеціалізувалися на комп'ютерних технологіях із вбудованими аналітичними функціями.

Нині існує безліч комп'ютерних засобів, призначених для акумулювання інформації про соціально-економічні й політичні процеси, аналізу та прогнозування розвитку таких процесів, планування діяльності, контролю за виконанням рішень тощо [13]. Їх використання уможливило автоматизувати проведення соціологічних, економічних і політичних досліджень, комп'ютеризувати інформаційно-аналітичну діяльність, розробку альтернатив управлінських рішень, вибір остаточного рішення і його документальне оформлення, що свідчить про існування особливого виду методик забезпечення управлінської діяльності — інформаційно-прогнозних технологій.

Сучасні системи бізнес-аналітики й сховища даних надають можливість вилучати й інтегрувати інформацію з різних додатків і розміщати в сховище, яке містить тільки «очищену» і несуперечливу інформацію в зручному для користувачів форматі. Сховища даних розвиваються, збільшується й обсяг даних, які необхідно обробляти: в окремих організаціях він досягає кількох терабайт. Однак сховище даних саме по собі не вирішує всіх завдань, пов'язаних з обробкою інформації. Для спрощення доступу до даних виробники пропонують різні інструменти бізнес-аналітики. Вирішити питання доступу й забезпечити простоту використання даних можна за допомогою готових комплексних рішень, які звичайно складаються з аналітичних додатків корпоративного рівня й спеціалізованих сховищ даних. Аналітичні можливості цих технологічних продуктів дозволяють сформулювати вимоги, зокрема до конкретної бібліотечної установи.

Додатки бізнес-аналітики й пов'язані з ними сховища даних розглядалися донедавна як стратегічні системи підтримки прийняття рішень, що не залежать від програмного забезпечення для здійснення поточних операцій. Але нині намітилася тенденція використання інформації, що надається системами бізнес-аналітики, зокрема для підтримки прийняття тактичних рішень. Необхідно підкреслити, що сучасні аналітичні системи не є системами штучного інтелекту й вони не можуть ні допомогти, ні перешкодити в ухваленні рішення. Їх мета — вчасно забезпечувати фахівців і керівників усією інформацією, необхідною для ухвалення рішення. Тип інформації й вирішення, прийняте на її основі, залежать тільки від конкретної людини.

Зміни в роботі бібліотек під впливом активної комп'ютеризації, впровадження автоматизованих інформаційно-бібліотечних систем, використання сучасних засобів комунікації сприяли диференціації та урізноманітненню бібліотечного інформаційно-аналітичного продукту. Останній же забезпечив доступність інформації.

Важливим каталізатором розвитку бібліотечно-інформаційного виробництва стало виникнення Інтернету, доступ до якого кардинально розширив джерельну базу бібліотек, незалежно від місця розміщення й фінансових можливостей, оскільки надав можливість використовувати всі розміщені в мережі бібліографічні, довідкові та енциклопедичні видання, електронні каталоги зарубіжних бібліотек, повнотекстові бази даних, матеріали сайтів органів державної влади всіх рівнів, партійних та громадських організацій, провідних інформаційних агентств тощо [2].

Нині обслуговування користувачів набуло комплексної спрямованості. Традиційне бібліографічне інформування здійснюється

в електронному режимі. За допомогою електронної пошти бібліотеки отримують запити на інформаційне обслуговування та надсилають респондентам підготовлені інформаційно-аналітичні продукти. Ресурси Інтернету використовують співробітники бібліотек під час комплектування своїх фондів. Використання пошукових систем забезпечує вищий рівень ефективності роботи навіть невеликих бібліотек.

Маючи у своєму розпорядженні комунікаційні канали, автоматизовані інформаційно-бібліотечні установи, насамперед великі, галузеві і регіональні, вже нині мають можливість збільшувати спектр бібліотечних інформаційно-аналітичних продуктів і послуг, підвищуючи таким чином ефективність використання фондів, введення їх до суспільного обігу. Цьому сприяють і вдосконалення організаційної структури бібліотек, створення спеціальних підрозділів, таких як Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) [3], подібних структур у деяких інших бібліотеках.

Удосконалення процесу аналітичної обробки матеріалів у підсумку уможливило доступ до необхідної замовникові, оптимально структурованої і скомпонованої інформації. Таким чином, успішно задовольнялися тематичні запити, які передбачають виконання аналітичних оглядів, створених на основі аналітико-синтетичної обробки первинної інформації. Позитивним у такій формі організації ресурсу є оптимальний для кожного індивідуального замовника вид інформації, що забезпечує максимально ефективне її використання. Підсумковий матеріал має певного адресата, на якого він орієнтується. Це сприяє підвищенню ефективності використання оперативного інформаційного ресурсу суспільства. А в економічному аспекті — зміцненню економіки й матеріальної бази суспільства, політичному — стабільному функціонуванню політичної системи, соціально-гуманітарному — подальшій структуризації суспільства й розвитку його інформаційно-культурного простору [2; 3; 5; 7; 9; 11; 12].

Організація кадрового забезпечення інформаційно-аналітичної діяльності бібліотеки зумовлюється завданнями, що постають перед нею та її структурами, які конкретно займаються даною діяльністю, ресурсним забезпеченням бібліотечної установи, а також можливостями використання виробничих та фінансових ресурсів [9; 11; 15].

Окрім того, кожна зі стадій інформаційно-аналітичної роботи потребує [9] відповідного підходу до свого кадрового забезпечення стосовно професійно-кваліфікаційних характеристик робочої сили та режиму її використання. Так, найбільше підготовлених фахівців слід залучати на стадії перетворення (обробки) та

використання інформації, а також для організації інформаційно-аналітичної діяльності в бібліотеці в цілому чи її окремому підрозділі. Ступінь кадрового забезпечення саме цих ланок є основним фактором, що може обмежувати всю інформаційно-аналітичну діяльність бібліотеки. Наприклад, на етапі пошуку та збору первинної інформації, особливо коли матеріал, що готується на замовлення, переважно інформаційний, а не аналітичний, або коли проблема для аналізу задається вперше, необхідні значні зусилля працівників саме з бібліотечною освітою. Адже в обох випадках слід обробити значний обсяг друкованих джерел. Тому залучати працівників бібліотечного профілю в цьому разі доцільніше, ніж аналітиків — економістів і політологів. Під час подальшої поглибленої розробки тематики, коли збір значних обсягів первинної інформації вже проведено і необхідно здійснювати її відбір та аналіз, провідну роль у підготовці матеріалу починають відігравати висококваліфіковані економісти та політологи. Певною мірою можливості кадрового маневру залежать від порушеної проблеми. Пошукова тематика в цілому залишає більше свободи для маневру кадрами.

З урахуванням зазначеного доцільно планувати роботу з кадрами у сфері інформаційної діяльності, а саме: підбір кадрів, навчання (перенавчання) персоналу, мотивацію дій працівників, контроль та оцінку їхньої роботи. При цьому слід зважати на взаємозв'язок означених елементів кадрової роботи. Так, підбір кадрів доцільно проводити з урахуванням можливих механізмів мотивації їхньої роботи та перспектив навчання (підвищення кваліфікації) персоналу. У зв'язку зі зростанням швидкості старіння інформації на сучасному етапі прагнення до постійного підвищення своєї кваліфікації стає важливим критерієм підбору фахівців-аналітиків [9].

Таким чином, розвиток техніки і цифрових технологій змінює бібліотечну практику й уявлення суспільства про місце бібліотек в інформаційній інфраструктурі. А Інтернет істотно розширив спектр інформаційного обслуговування користувачів бібліотек, створивши передумови для якісного перетворення бібліотек на суспільні центри інформаційно-аналітичного виробництва.

Ці процеси зумовили виникнення в структурі бібліотек інформаційно-аналітичних підрозділів, оскільки внесення відповідних змін до організаційної структури бібліотек є необхідною передумовою постійної ефективної ІАД бібліотек. Інформаційно-аналітичні продукти цих структур сприяють розвитку бібліотечного обслуговування, причому — на основі електронних інформаційних технологій. Поєднання наукової та прикладної складових

у діяльності сприяє впровадженню в практичну діяльність результатів інформаційно-аналітичних підрозділів, що в результаті підвищує ефективність створюваного ними інформаційного продукту.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з узагальненням та систематизацією існуючого досвіду зарубіжних і вітчизняних бібліотек щодо формування та ефективного використання ресурсів своєї ІАД. При цьому, запозичуючи чужий досвід, слід зважати на статус власної бібліотечної установи, завдання, які сформульовані для неї та її інформаційно-аналітичних підрозділів, загальне ресурсне забезпечення бібліотеки (кадрове, виробниче, технологічне, фінансове).

Список літератури

1. Артамонов Г. Т. Центры анализа информации / Г. Т. Артамонов, В. М. Чистяков // Итоги науки и техники. — Сер. Информатика. — Т. 6. — М., 1981. — С. 5–159.
2. Вітушко Н. Бібліотека як центр інформаційно-аналітичного виробництва / Н. Вітушко // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Вип. 26 / НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Асоц. б-к України. — К., — 2010. — С. 21–28.
3. Ворошилов О. Діяльність інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотечних установ із забезпечення запитів користувачів / О. Ворошилов // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Вип. 23 / НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Асоц. б-к України. — К., 2009. — С. 156–163.
4. Громов Г. Р. Национальные информационные ресурсы: проблемы промышленной эксплуатации. — М. : Наука, 1984. — 240 с.
5. Давидова І. О. Бібліотечне виробництво в інформаційному суспільстві / І. О. Давидова. — Х.: ХДАК, 2005. — 295 с.
6. Ільганаєва В. О. Аналітика в структурі бібліотечної діяльності / В. О. Ільганаєва // Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. — Х. : ХДАК, 2007. — Вип. 23. — С. 109–117.
7. Костенко Л. Й. Бібліотека суспільства знань: концептуальна модель / Л. Й. Костенко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. — 2006. — N 1. — С. 23–28.
8. Кузнецов И. Н. Учебник по информационно-аналитической работе / И. Н. Кузнецов. — М. : Яуза, 2001. — 320 с.
9. Кулицький С. П. Основи організації інформаційної діяльності у сфері управління / С. П. Кулицький. — К. : МАУП, 2002. — 222 с.
10. Курносов Ю. В. Аналитика, методология, технология и организация информационной аналитической работы / Ю. В. Курносов, П. Ю. Коротопов. — М. : РУСАКИ, 2004. — 512 с.
11. Кушерець В. І. Знання як стратегічний ресурс суспільних трансформацій / В. І. Кушерець. — К.: Знання України, 2004. — 248 с.
12. Петрова Л. Г. Бібліотека в умовах соціально-економічних змін : моногр. / Л. Г. Петрова. — К., 2003. — 301 с.

13. Синюк В. Г. Использование информационно-аналитических технологий при принятии управленческих решений / В. Г. Синюк, А. В. Швырев. — М. : Экзамен, 2003 — 160 с.
14. Слободяник М. С. Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій / М. С. Слободяник. — К. : Ред. журн. «Бібл. вісн.», 1995. — 268 с.
15. Сляднева Н. А. Информационно-аналитическая деятельность: проблемы и перспективы / Н. А. Сляднева // Информационные ресурсы России. — 2001. — № 2. — С. 14–21.
16. Сорока М. Б. Національна система реферування української наукової літератури / М. Б. Сорока. — К. : НБУВ, 2002. — 209 с.

Надійшла до редколегії 13.04.2012 р.

УДК [021.6:316.77](100)

Г. В. ШЕМАЄВА

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ВЗАЄМОДІЇ БІБЛІОТЕК ІЗ СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНИМИ СТРУКТУРАМИ СУСПІЛЬСТВА

Визначаються основні напрями зовнішньої комунікації бібліотеки: встановлення та розширення комунікацій з освітніми й навчальними закладами; здійснення спільних наукових досліджень; розвиток партнерства в контексті збереження електронних ресурсів і переведення до цифрової форми об'єктів культурної та наукової спадщини; організація спільних заходів.

Ключові слова: бібліотека, професійні комунікації, взаємодія, співробітництво, зарубіжний досвід, система соціальних комунікацій.

Определяются основные направления внешней коммуникации библиотеки: установление и расширение коммуникаций с образовательными учреждениями; осуществление совместных научных исследований; развитие партнерства в контексте сохранности электронных ресурсов и перевода в цифровую форму объектов культурного и научного наследия; организация совместных мероприятий.

Ключевые слова: библиотека, профессиональные коммуникации, взаимодействие, сотрудничество, зарубежный опыт, система социальных коммуникаций.

The basic directions of cooperation of libraries relationships with social communication structures determined, which include: the establishment and expansion of communications with educational and training institutions; joint research; development partnerships in the context of conservation of electronic resources and the transfer to digital forms of cultural and scientific heritage; organization of joint activities.